

Pagrindiniai klausimai:

■
Kokios yra mokytojų darbo rinką lemiančios tendencijos?

■
Kaip vertinti pasiūlos ir paklausos situaciją mokytojų darbo rinkoje?

■
Kokios yra galimybės sumažinti mokytojų perteklių Lietuvoje?

■
Kaip galima išspręsti mokytojų stygiaus klausimą?

■
Kaip jaunas žmones patraukti rinktis mokytojo profesiją?

MOKYTOJŲ SKAIČIUS: PERTEKLIUS AR TRŪKUMAS?

Iki 1990 m. Lietuvoje veikė centralizuota ūkio valdymo ir darbo rinkos reguliavimo sistema. Valstybė vykdė darbdavio funkciją ir oficialaus nedarbo nebuvo, nes baigusiems studijas asmenims buvo paskirstomos garantuotos darbo vietos. Valstybinio planavimo principai neleido atsirasti ir aiškiam specialistų pertekliui. Po 1990 m. nuosekliai formavosi nauja darbo rinka, kurioje ėmė galioti darbo jėgos pasiūlos ir paklausos santykiai. Švietimo sistemai jie taip pat padarė įtaką. Pavyzdžiui, rusų kalbos mokytojų specialybė tapo nepaklausai. Todėl dalis mokytojų persikvalifikavo ir prisitaikė prie besiformuojančios darbo rinkos poreikių. Tokie veiksniai, kaip mažėjantis gimstamumas, visuomenės senėjimas, emigracija iš Lietuvos ir pan., taip pat su jais susiję politiniai administraciniai sprendimai (pensinio amžiaus pailginimas, mokyklų tinklo pertvarka ir kt.) veikė ir tebeveikia sudėtingą mokytojų darbo rinkos situaciją. Sudėtinga ji todėl, kad pastaraisiais metais Lietuvoje mokytojų bendruomenė netolygiai pasiskirsčiusi ir neatitinka realių poreikių.

Viena vertus, Lietuvoje yra nemažai ieškančių darbo arba dirbančių ne pagal įgytą kvalifikaciją mokytojų. Kita vertus, dalyje Lietuvos mokyklų kai kurių dalykų mokytojų trūksta. Ši problema ryškėjo pamažu, kol pastaraisiais metais tapo opi ne tik pedagogų bendruomenei, bet ir visai Lietuvos visuomenei. Kaip spręsti mokytojų rinkos balanso problemą atsižvelgiant į kitų šalių patirtį? Nagrinėjant atsakymus į šį klausimą, padarytos šios **pagrindinės išvados**:

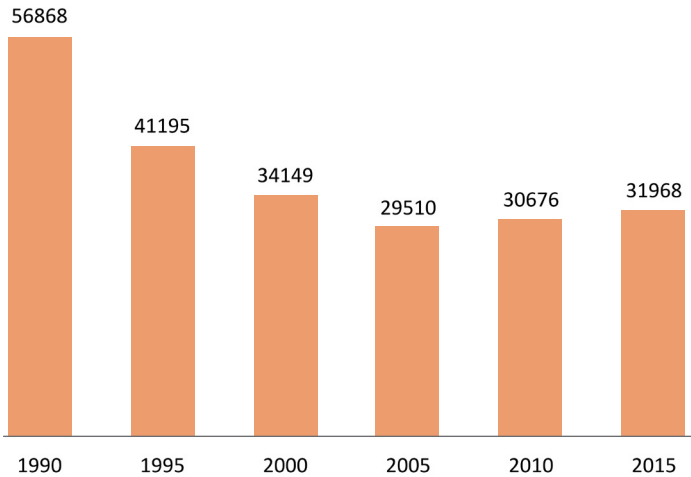
1. Pastarąjį dešimtmetį mokytojų darbo rinkos ypatumus lemia dėl demografinių, socialinių ekonominių veiksnių sparčiai mažėjantis mokinių skaičius, taip pat – šalies mokyklose dirbančių mokytojų „senėjimas“. Šią tendenciją stiprina vis mažėjantis švietimo ir ugdymo kryptių mokslus studijuojančiųjų skaičius.
2. Mokytojų darbo rinkoje atsirado atotrūkis tarp darbo pasiūlos ir paklausos, lemiantis nuolatinį mokytojų perteklių apskritai Lietuvoje ar kylantį trūkumą kai kuriose savivaldybėse. Pastarąjį lemia ir netolygi Lietuvos regionų raida. Jei pagrindinės tendencijos nesikeis, tai švietimo sistemai grės tolesnis bendras darbo krūvio ir atlyginimų mažėjimas, galbūt ir menkstanti ugdymo kokybė dalyje šalies mokyklų.
3. Santykinį mokytojų perteklių teoriškai galima mažinti įvairiomis priemonėmis. Pirmoje vietoje yra dalies mokytojų paslaugų atsisakymas pagal jų atitiktį tam tikriems kriterijams: amžius, išsilavinimo cenzas, aukštesni reikalavimai darbo rezultatams. Naujų darbo vietų sukūrimas iki šiol mažiau dėmesio susilaukusioje švietimo sistemos erdvėje taip pat sumažintų santykinį mokytojų perteklių.
4. Santykinio mokytojų stygiaus (tam tikrų specialybių arba tam tikrose savivaldybėse) problemą galima spręsti tikslingai finansuojant jaunų žmonių pedagogines studijas, netaikant kai kurių kvalifikacinių reikalavimų būsimiems mokytojams, sudarant daugiau galimybių alternatyviam mokytojų rengimui. Vienas iš galimų būdų – galinčio mokytis įvairių dalykų mokytojo rengimo modelio įgyvendinimas.
5. Apskritai tiesioginis mokytojų skaičiaus reguliavimas gali lemti tik trumpam pagerėjusią padėtį, tačiau kelia abejonių dėl problemos sprendimo iš esmės. Reikiamas mokytojų skaičius turėtų būti siejamas su mokytojo profesijos patrauklumo ir asmeninės mokytojo atsakomybės už savo kvalifikaciją ir veiklos rezultatus skatinimu.

PAGRINDINĖS MOKYTOJŲ DARBO RINKOS TENDENCIJOS

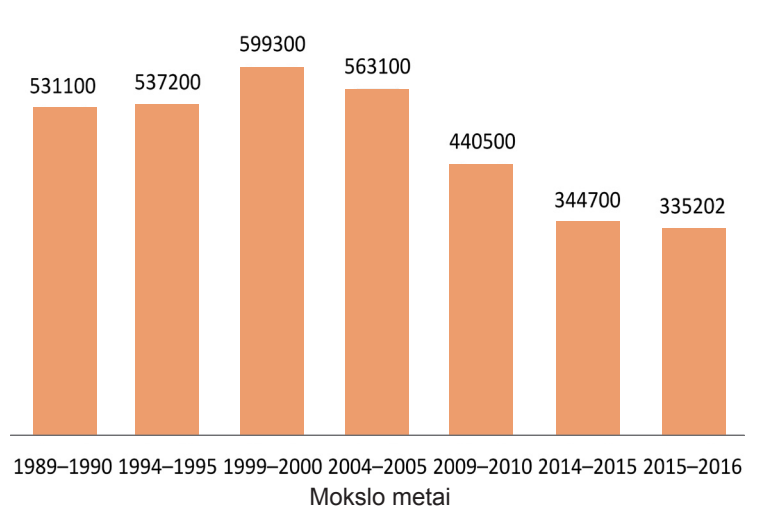
Pagrindinė pastarojo dešimtmečio tendencija – dėl demografinių, socialinių ekonominių veiksnių mažėjantis mokinių, mokyklų ir mokytojų skaičius. Pirmiausia, mažėjo vaikų gimstamumas. Pačioje Nepriklausomybės pradžioje Lietuvoje kasmet gimdavo daugiau kaip 50 tūkst. vaikų, pastaraisiais metais – vos per 30 tūkst. Šis nuosmukis, taip pat ir mokyklinio amžiaus vaikus įtraukusi emigracija sumažino mokinių skaičių. Per dešimtmetį nuo 2004–2005 m. m. iki

2014–2015 m. m. mokinių skaičius bendrojo ugdymo mokyklose sumažėjo 39 proc. Tiesa, pastaraisiais metais dėl šiek tiek padidėjusio gimusių vaikų skaičiaus imta manyti, kad po kelerių metų mokinių skaičius gali stabilizuotis. Tačiau tokį optimizmą mažina prognozuojamas gimimų skaičiaus stabilizavimasis ir neaiškios emigracijos iš Lietuvos mastų tendencijos artimiausioje ateityje.

1 pav. Vaikų gimstamumas Lietuvoje

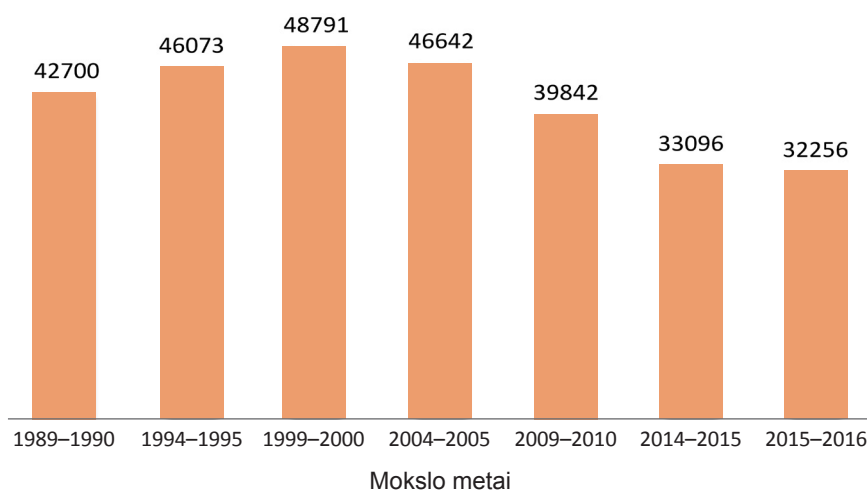
2 pav. Bendrojo ugdymo mokinių skaičius Lietuvoje

Duomenų šaltinis: LSD

Per tą patį dešimtmetį mokytojų skaičius sumažėjo mažiau nei 30 proc. Mokytojų skaičius mažėjo lėtesniais tempais nei mokinių skaičius.

3 pav. Bendrojo ugdymo mokytojų skaičiaus kaita Lietuvoje

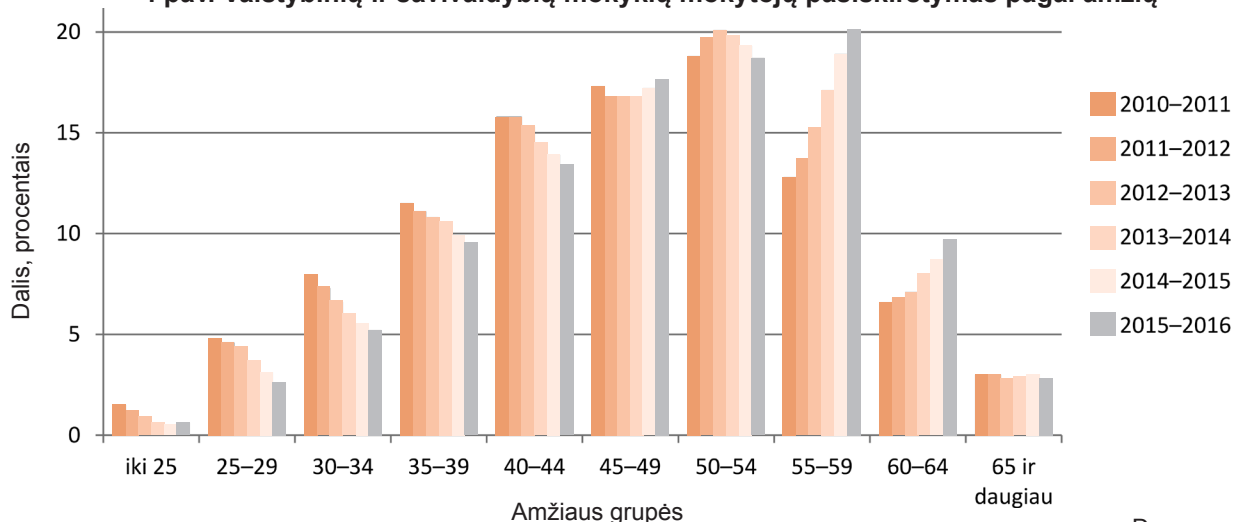

Duomenų šaltinis: LSD

Kita tendencija – šalies mokyklose dirbančių mokytojų „senėjimas“. Mokytojų amžiaus vidurkis – 48 metai. Jų pasiskirstymo pagal amžiaus grupes pastarųjų metų duomenys (4 pav.) rodo, kad jaunų mokytojų dalis nuosekliai mažėja, pensinio amžiaus – laikosi stabiliai maždaug ties 5 proc. riba, o priešpensinio – tolygiai auga. Kasmet į mokyklas patenka vis mažiau tik baigusių studijas jaunų specialistų. Šiuo metu tik mažiau nei 10 proc. pedagoginį išsilavinimą ir pedagogo profesinę kvalifikaciją įgijusių Lietuvos aukštųjų mokyklų absolventų įsidarbina mokyklose. Taip yra dėl kelių priežasčių.

Viena vertus, dalis jaunuolių pedagogines studijas renkami tik dėl noro apskritai įgyti aukštąjį išsilavinimą ir nuo pat pradžių neketina dirbti mokyklose. Kita vertus, dalis baigusiųjų pedagogines studijas tiesiog neranda laisvų darbo vietų. Ir taip nedidelis pasipildymas ypač jaunais (iki 25 metų amžiaus) mokytojais per penkmetį sumažėjo beveik tris kartus. Jei dar 2010–2011 m. m. mokyklose dirbo 555 šios amžiaus grupės mokytojai, tai 2015–2016 m. m. tokių mokytojų buvo 188. Todėl kyla nerimas dėl galbūt padidėsiiančio mokytojų stygiaus vyriausiems mokytojams pasitraukiant iš mokyklos.

4 pav. Valstybinių ir savivaldybių mokyklų mokytojų pasiskirstymas pagal amžių

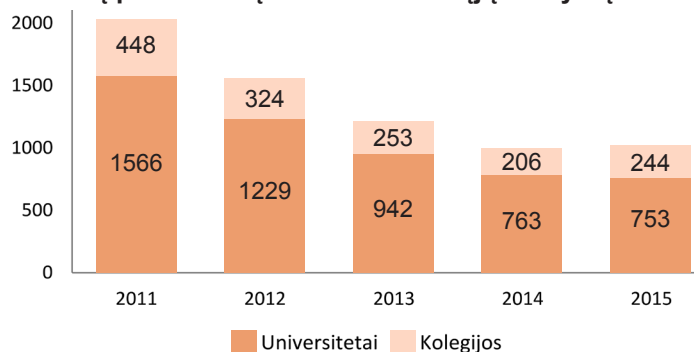

Duomenų šaltinis: ITC

Dar viena išryškėjusi tendencija – vis mažėjantis besirenkančių mokytojo profesiją studentų skaičius. Per pastaruosius penkerius metus sumažėjo stojančiųjų tiek į valstybės finansuojamas, tiek į valstybės nefinansuojamas švietimo ir ugdymo studijų kryptių grupės (toliau – ŠUSK) vietas (žr. 5 pav.). Bendrai priėmimas į šios grupės studijas šalies aukštosiose

mokyklose nuo 2011 m. sumažėjo daugiau nei 2 kartus. Daugiausia studentų į ŠUSK studijas priima Lietuvos edukologijos universitetas (LEU). Pavyzdžiui, priėmimas į šį universitetą iliustruoja bendrą pedagoginių studijų būklę, nes priimtų studijuoti į LEU skaičius per penkmetį sumažėjo daugiau nei du kartus – nuo 1 002 studentų 2011 m. iki 462 studentų 2015 m.

5 pav. Studentų priėmimas į Lietuvos aukštųjų mokyklų ŠUSK studijas

Duomenų šaltinis: MOSTA

Besirenkančių ŠUSK abiturientų skaičiaus mažėjimas pirmiausia sietinas su apskritai mažėjančiu studentų skaičiumi Lietuvos aukštosiose mokyklose. Kita vertus, yra ir specifinių priežasčių. Ypač prasta padėtis gamtos ir tikslųjų mokslų mokytojų specialybės studijose. Šios specialybės mokytojus lygiagrečiau studijų modelio būdu šiuo metu rengia tik Lietuvos edukologijos universitetas. Trejus metus nebuvo priimta nė vieno studento į chemijos, fizikos mokytojų specialybes. 2015 m., sujungus chemijos ir fizikos studijas į bendrą pro-

gramą, priimtas vienas studentas. Viena iš priežasčių, kodėl jaunimas nesirenka šios srities studijų, yra įsivyravusi nuostata, kad gamtos ir tikslųjų mokslų studijos yra sudėtingos ir jas pasirinkęs studentas turi turėti išskirtinių gabumų. Todėl dauguma jaunuolių renkasi socialinių ar humanitarinių mokslų studijas, manydami, kad studijuoti bus lengviau. Apskritai, nagrinėjant ŠUSK priėmimą pagal programas, matyti, kad daugiau kaip pusė priimtųjų studijuoja kūno kultūrą, ikimokyklinį ir pradinį ugdymą (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Įstojusiųjų į aukštojo mokslo ŠUSK skaičius pagal programų grupes

Programų grupės	2011	2012	2013	2014	2015
Kūno kultūra, sportas	390	352	250	262	285
Ikimokyklinis ir priešmokyklinis ugdymas	173	156	169	124	214
Pradinis ugdymas	69	44	67	63	77
Meninis ugdymas	180	178	135	153	112
Edukologijos, psichologijos programos	536	342	277	157	144
Filologija	159	118	104	74	63
Gamtos mokslai	44	30	26	25	21
Istorija, geografija	125	72	67	55	62
Matematika, informatika	9	7	-	-	9
Dorinis ugdymas	8	11	7	10	6
Technologinis ugdymas	10	19	9	5	4
IŠ viso	2014	1553	1195	969	997

Duomenų šaltinis: MOSTA

Mažėjantį studijuojančių ŠUSK skaičių lemia keletas priežasčių. Pastarąjį penkmetį kasmet mažėjo pagal poreikį planuojamų studijų vietų skaičius. Dar 2010 m. buvo skiriama 800 valstybės finansuojamų pedagoginių studijų vietų, o 2016 m. numatyta tik 200 vietų. Tiesa, 2016 m. planuota 130 papildomų ŠUSK studijų tikslinio finansavimo krepšelių. Nenorą rinktis mokytojo profesiją lemia ir šiuo metu esamas mokytojų perteklius. Jaunuoliai baiminasi, kad šioje srityje bus sunku gauti darbą. Gabūs mokiniai, kuriems atviri ir kiti keliai, pasuka būtent jais. Prie mažėjančio susidomėjimo pedagoginės

krypties studijomis prisideda ir menkstantis mokytojo profesijos prestižas. Apskritai per dvylika mokslo metų kiekvienas vidurinio ugdymo abiturientas mokytojo darbą stebi maždaug 12 000–13 000 valandų. Vis dar abejojantiems dėl tolesnio savo kelio pasirinkimo šis sunkaus kasdienio mokytojo darbo stebėjimas nuima šydą nuo profesijos romantinės pusės. Pagaliau populiarumo šiai profesijai neprideda dėl nepilnų krūvių palyginti nedideli atlyginimai ir mokytojų įvairios protesto akcijos, streikai ar žiniasklaidos kartais pernelyg plačiai eskaluojamos kai kurios švietimo problemos.

DVILYPĖ SITUACIJA: PERTEKLIUS IR STYGIUS

Lietuvoje pastaraisiais metais tapo akivaizdus mokytojų, ypač pagrindinio ir vidurinio ugdymo pakopų, paklausos ir

pasiūlos santykio netolygumas. Darbo biržos užimtumo statistika metų pradžioje rodo būtent tokią tendenciją.

2 lentelė. Oficialiai registruotas mokytojų poreikis savivaldybėse 2015 m. ir 2016 m. pradžioje

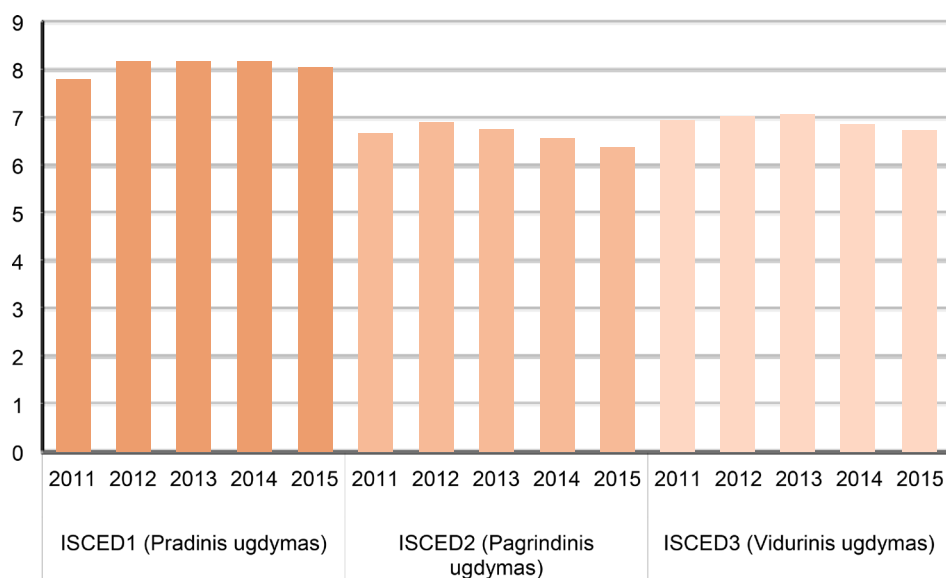
Pedagogų kategorijos	Trūkumas Savivaldybių skaičius		Perteklius Savivaldybių skaičius	
	2015	2016	2015	2016
Ikimokyklinio ugdymo pedagogai	16	23	16	16
Pradinio ugdymo mokytojai	3	5	36	30
Pagrindinio ir vidurinio ugdymo mokytojai	10	12	41	33
Profesijos mokytojai	3	15	4	4

Duomenų šaltinis: Darbo birža

Daugiau kaip pusėje savivaldybių 2015 m. ir 2016 m. aiškiai matomas pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo mokytojų perteklius. Suprantama, kad vien iš šių skaičių negalima daryti išvadų. Mokyklų vadovai nebūtinai mokytojų ieško Darbo biržoje ir ne visuomet specialistai, ieškantys darbo mokykloje, registruojasi Darbo biržoje. Taip pat reikia pažymėti, kad vienais metais užfiksuota būklė nebūtinai išlieka ir kitais metais. Pavyzdžiui, 2015 m. aštuoniose šalies savivaldybėse buvęs didelis ar labai didelis pagrindinio ir vidurinio ugdymo mokytojų perteklius 2016 m. jau virto tų ugdymo pakopų mokytojų trūkumu. Yra ir atvirkštinių pavyzdžių.

Apie santykinį mokytojų perteklių skelbia ir kita statistika. Mažėja vienam mokytojui tenkančių mokinių vidurkis. Duomenys pateikiami įvairiais pjūviais. Patį mažiausią santykį rodo ŠVIS duomenys pagal vienam pedagogo etatiniam vienetai¹ tenkančių besimokančiųjų skaičių (žr. 6 pav.). Lietuvos statistikos departamento duomenimis, Lietuvoje bendrojo ugdymo mokyklų mokinių ir mokytojų santykis 2015–2016 m. buvo kiek didesnis – 10,4. Palyginimui, EBPO šalyse šis santykis svyruoja apie 13 (žr. 7 pav.).

6 pav. Vienam pedagogo etatiniam vienetai tenkančių mokinių skaičius (vnt.)

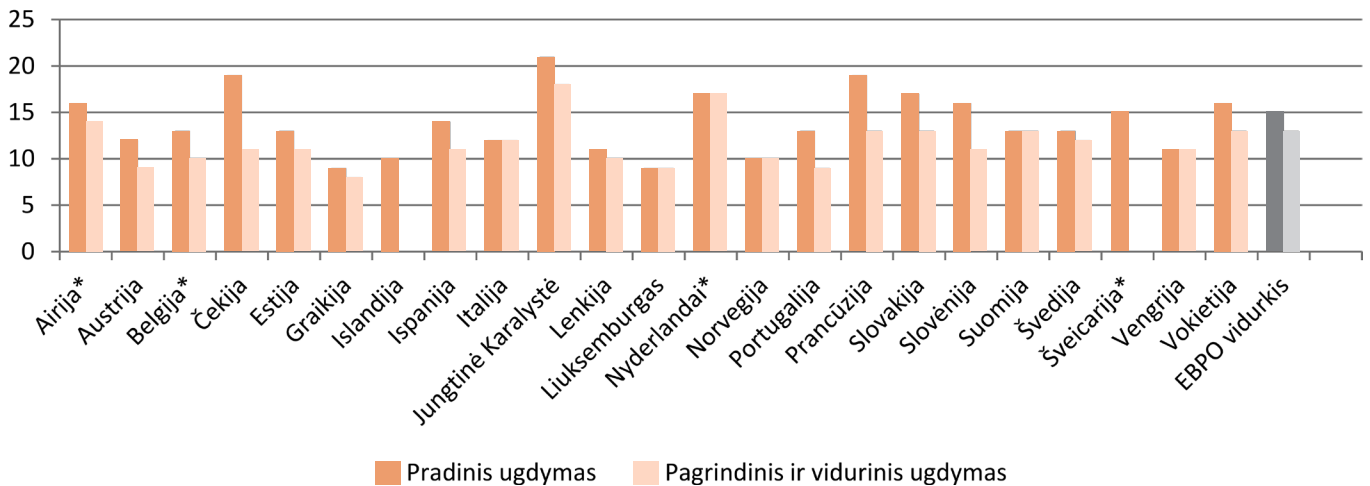
Duomenų šaltinis: ŠVIS

¹ Lietuvos Respublikoje apskritai nėra juridškai įteisinta tokia sąvoka kaip „pedagogo etatinis vienetas“. Tradiciškai 18 pedagoginio (kontaktinių) darbo valandų per savaitę (su papildomai tarifikuojamomis nekontaktinio darbo valandomis) prilyginama pedagogo etatiniam vienetai.

Galima diskutuoti dėl lyginamų skaičių patikimumo. Matyti, kad nurodomas santykis priklauso nuo skirtingų skaičiavimo metodikų net ir Lietuvoje. Pavyzdžiui, prof. Gedimino Merkio vadovaujami tyrėjai nurodo, kad vienam mokytojui tenkančių mokinių skaičiaus rodiklį skaičiuoja mokinių skaičių dalydami iš pagrindines pareigas einančių mokytojų skaičiaus. Tokį pat pavadinimą turintis valstybės švietimo stebėsenos ir švietimo aprūpinimo rodiklis skaičiuojamas mokinių skaičių dalijant iš sutartinio mokytojų skaičiaus. Tokiu atveju jis labiau atspindi švietimo organizacinės infrastruktūros, o ne pedagoginio personalo išteklių padėtį. Taip pat yra skirtumų dėl skaičiuo-

jamųjų mokytojų įtraukos įvairiose šalyse. Vienose šalyse į mokytojų skaičių įtraukiami mokytojų padėjėjai, pagalbos specialistai, mokyklų administracijos darbuotojai, kitur – tik tiesiogiai ugdymą klasėje organizuojantys pedagogai. Pagaliau santykį gali pakeisti ir bendroje švietimo įstaigų sistemoje užimančių privačių mokyklų dalis. Tačiau sunku paneigti bendrą tendenciją – Lietuvoje mokytojams tenkančių mokinių skaičius mažėja. Pagal vienam mokytojui tenkančių mokinių skaičių lenkiame tiek EBPO, tiek ES valstybių vidurkį. Mažas mokinių ir mokytojų santykis rodo, kad mokytojų darbo krūviai nėra dideli, kad Lietuvoje iš tiesų yra mokytojų perteklius.

7 pav. Vienam mokytojo etatui tenkančių mokinių vidutinis skaičius Europos valstybėse – EBPO narėse – 2013 m.

* – tik valstybinės mokyklos.

Duomenų šaltinis: Education at a Glance 2015: OECD Indicators

Kita vertus, kai kuriose Lietuvos savivaldybėse kai kurių dalykų mokytojų stinga. Darbo biržos statistikos duomenimis (2 lentelė), 2015 m. ir 2016 m. pradžioje kai kurių specialybių pagrindinio ir vidurinio ugdymo pakopos mokytojų trūko maždaug penktadalyje savivaldybių. Nors jau minėta, kad padėtis kasmet keičiasi, tačiau keturiose savivaldybėse – Pagėgių, Pakruojo, Tauragės ir Vilkaviškio – mokytojų poreikis liko pastovus. Mokytojų labiau trūksta kaimo mokyklose, nes kaime apskritai trūksta specialistų, turinčių aukštąjį išsilavinimą. Aiškios tendencijos, kurių specialybių mokytojų trūksta, taip pat nenustatyta. Atsižvelgiant į mokyklų vadovų ar savivaldybių administracijų gebėjimą prognozuoti mokytojų poreikį ir imtis konkrečių veiksmų (trūkstamų specialistų paieška, palankių darbo sąlygų sudarymas ir pan.), mokytojų poreikis gali greitai pakisti. Tad šiuo metu galima kalbėti apie specialistų poreikį labai konkrečiu laikotarpiu. Antai 2016 m. vasaros pradžioje, t. y. tuo metu, kai vyksta kasmetinis mokytojų personalo planavimas naujiems mokslo metams, Lietuvos mokykloms pagal Darbo biržos oficialią informaciją labiausiai trūko pradinio ugdymo specialistų, matematikos ir

informacinių technologijų, užsienio kalbų, menų mokytojų.

Apibendrinant galima teigti, kad mokytojų darbo rinkoje matyti atotrūkis tarp darbo pasiūlos ir paklausos, lemiantis mokytojų trūkumą ar perteklių tam tikrose vietose. Viena vertus, vis mažiau jaunų kvalifikuotų specialistų patenka į mokyklas. Antra vertus, švietimo sistemoje išlieka susiformavęs darbo pasiūlos perteklius. Mažėjant mokinių skaičiui, uždarant ar pertvarkant mokyklas turėtų nuolat augti likusių be darbo mokytojų skaičius. Tačiau tikrovėje taip nėra. Sumažėjusį pamokų krūvį pertvarkomose mokyklose dabar dalijasi daugiau mokytojų. Savivaldybių administracijos ieškojo ir rado galimybių įdarbinti be darbo likusius uždaromų mokyklų mokytojus veikiančiose mokyklose. Jose taip pat mažėja mokytojams tenkančių pamokų vidurkis. Taip susidaro iliuzija, kad pedagogų užimtumas jei ne didėja, tai bent nemažėja. Bet šis reiškinys negali būti vertinamas vienareikšmiškai kaip laimėjimas. Šiuo keliu einant apskritai mažėja mokytojų darbo krūvis. Be kita ko, nedidėja ir atlyginimas. Toks darbas kenkia ir atskiro dirbančio individo socialiniam saugumui.

PROGNOZĖS ATEIČIAI

Kas laukia Lietuvos švietimo sistemos jau artimiausioje ateityje, jei nebus imtasi veiksmų spręsti bendro mokytojų pertekliaus ir jų stygiaus atskirais atvejais problemų? Šalyje yra atliekamos pedagogų poreikio prognozės, kuriose nagrinėjami tokie rodikliai, kaip mokytojų pasiskirstymas, amžius, nedarbo lygis, mokinių gimstamumas, migracija ir pan. Mokslininkai prognozuoja padidėsiantį mokytojų stygių jau artimiausioje ateityje. Antai naujausia prognozė (T. Petkus,

I. Karaliūn) numato, kad nuo 2018 m. Lietuvoje pritrūks fizikos mokytojų, nuo 2019 m. – matematikos, rusų kalbos mokytojų, nuo 2020 m. – chemijos mokytojų ir t. t.

Esminė šios prognozės autorių išvada – „mokytojų trūkumas gamtos mokslų, matematikos ir technologijų srityse jau 2020 metais bus katastrofiškas“. Ji iliustruojama matematikos mokytojų poreikio analize (3 lentelė).

3 lentelė. Matematikos mokytojų poreikis (etais)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Mokytojų skaičius pagal mokinių skaičių	2641	2628	2617	2605	2607	2624	2655	2685	2718
Mokytojų pokytis	-47	-13	-11	-12	2	18	30	30	33
Mokytojų išėjimas į pensiją	89	82	111	123	116	143	132	131	144
Absolventų skaičius	25	20	15	?	?	?	?	?	?
Mokytojų poreikis	172	123	38	-73	-191	-352	-514	-676	-853

Duomenų šaltinis: T. Petkus, I. Karaliun (2014)

Prognozė atlikta visos šalies mastu. Jos autoriai nevertino atskirų Lietuvos regionų mokytojų kaitos problemos, teigdami, kad kai kur tam tikrų dalykų mokytojų gali pristigti dar anksčiau. Prognozės tam tikros savivaldybės ir net paskiros mokyklos atveju gali būti ir yra nebūtinai tikslios.

Kartais tyrėjų išvados nėra tikslios ir visos valstybės mastu. Pavyzdžiui, 2000 m. Matematikos ir informatikos instituto mokslininkų atlikta mokytojų poreikio artimiausiam dešimtmečiui prognozė tapo labai netiksli dėl tokių reformų, kaip profilinio mokymo ir mokinio krepšelio įvedimo, devynmetės pagrindinės mokyklos tapimo dešimtmete. Kitas pavyzdys susijęs su penkeriais metais vėliau prof. Gedimino Merkio vadovauto tyrimo išvadomis. Tyrėjai numatė galimas prasidėjusio mokyklų tinklo reformos pasekmes. Jie prognozavo nedidelį mokinių ir mokytojų skaičiaus santykio augimą pradinėse ir 5–12 klasėse per dešimtmetį, t. y. iki 2015 m. – atitinkamai nuo 15,2 iki 15,9 ir nuo 13,2 iki 14,5². Tyrėjai taip pat darė prielaidą, kad šis santykis gali neaugti ir būti apytiksliai lygus paskutinių (2005-ųjų) metų reikšmei. Šiandien matome, kad nepaisant santykį turėjusios išlaikyti ar net padidinti mokyklų tinklo reformos, jis, atvirkščiai prognozėms, net gerokai sumažėjo.

Kažin, ar apskritai galima tiksliai atsakyti į klausimą, kiek specialistų reikės ateityje? Visų mokytojų poreikių prognozių patikimumą kiek mažina šie veiksniai:

- prognozėse fiksuojama *status quo*, t. y. atsižvelgiama į tai, kiek kasmet parengiama naujų pedagogų, kiek jų bus parengta artimiausiais metais, kiek mes darba dėl amžiaus, bet neatsižvelgiama į tai, kiek yra tam tikromis aplinkybėmis pasirengusių į mokyklą grįžti ar ateiti pedagogų, dabar besidarbuojančių kitose srityse. Universitetų absolventai įgyja bendro pobūdžio gebėjimus, kuriuos

gali pritaikyti daugybėje sričių. Nors pedagogo profesija šiuo požiūriu yra labiau specializuota, bet išimčių taip pat yra. Galimi atvejai, kai mokyklas netikėtai palieka vieno ar kito dalyko mokytojai. Pavyzdžiui, chemijos, fizikos, matematikos ir kai kurių kitų dalykų mokytojai darbo rinkoje yra paklausūs tiesiog kaip specialistai. Todėl jie dažniau iš švietimo srities persikvalifikuoja į technologijų ar gamybos sferas. Ir atvirkščiai, Lietuvos ūkį kartais krečia įvairiausios krizės. Jų metu keičiasi ūkio struktūra, tad ir darbuotojų pasiūla gali išaugti – viename ūkio sektoriuje praradę darbą pedagogai gali grįžti į mokyklas;

- prognozėse net neįmanoma tiksliai nuspėti įvairių sąlygų, kurioms esant gali stipriai sumažėti mokytojų poreikis (didėjanti emigracija) arba atvirkščiai – išaugti (auganti imigracija);
- analizės negali prognozuoti šalies aukščiausiosios valdžios ar savivaldybių lygmens politinių administracinių sprendimų, turinčių įtakos mokinių skaičiui klasėje, konkretaus mokomojo dalyko poreikio – skiriamų valandų skaičiaus ugdymo planuose ir pan.

Apskritai, jei demografinės tendencijos nesikeis – mokinių skaičius toliau mažės, mokyklų tinklas siaurės, o mokytojų skaičiaus mažėjimas dėl įvairių priežasčių atsiliks nuo šių tendencijų, tai sistemai grės tolesnis darbo krūvio ir atlyginimų mažėjimas. Ir atvirkščiai, jei nebus sprendžiama vienoje ar kitoje savivaldybėje išskylanti mokytojų stygiaus problema, dalyje šalies mokyklų gali būti prognozuojama prastėjanti ugdymo kokybė. Todėl jau ne vienerius metus mokytojų profesinės sąjungos, politinės partijos, rengiantys pedagogus universitetai ir kt. periodiškai inicijuoja diskusijas apie mokytojų skaičiaus reguliavimo poreikį šalies mastu.

LIETUVOJE TAIKOMA MOKYTOJŲ SKAIČIAUS REGULIAVIMO PRAKTIKA

Lietuvos Respublikoje išliko kai kurie bendrieji darbo rinkos reguliavimo svertai ypač svarbiose srityse. Valstybė iki šiol bando vykdyti tam tikrą darbo rinkos reguliavimą vadinamomis *aktyviosiomis ir pasyviosiomis* priemonėmis. Aktyviųjų priemonių sąrašas yra profesinis mokymas arba perkvalifikavimas, papildomų kvalifikacijų įgijimas, tarpininkavimas ieškant darbo, parama savarankiškam užimtumui, tiesioginis darbo vietų kūrimas ir kt. Prie pasyviųjų priemonių priskiriamos nedarbo išmokos, išankstinės senatvės pensijos. Poslinkį reguliavimo kryptimi rodo ir veiksmai, kurių ėmėsi valstybės valdžios institucijos ar kitos švietimo organizacijos.

2015 m. LR Seimas priėmė rezoliuciją „Dėl pedagogų rengimo politikos“. Joje kviečiama aiškiai apibrėžti tyrimais pagrįs-

tą valstybės poreikį (pagal regionus, įvairius mokomuosius dalykus, pedagogines specializacijas) ir užsakymą pedagogų rengimui. Pasisakoma už aktyvų abiejų pedagogų rengimo modelių – lygiagretaus ir nuosekliojo – plėtojimą. Tarp jų – sąlygų įgyti dvigubas ar papildomas kvalifikacijas sudarymas. Rezoliucijoje siūlomi tokie strateginiai sprendimai:

- numatyti priemones ir išteklius pedagogo profesijos patrauklumui didinti;
- sukurti mokytojus skatinančią skaidrią finansavimo sistemą, motyvuojančią rinktis tikslųjų dalykų pedagogo pasirengimo studijas, pedagogo darbą Pietryčių Lietuvoje, kaimo vietovėse;
- svarstyti klausimą dėl konkursinės mokytojų priėmimo į darbą tvarkos ir etatinės mokytojų atlyginimo sistemos.

² Rodiklis skaičiuotas mokinių skaičių bendrojo ugdymo mokykloje dalijant iš pagrindines pareigas einančių mokytojų skaičiaus.

Šalia šio veiksmų plano Lietuvoje jau įgyvendinamos priemonės, padedančios spręsti darbo rinkos problemas. Santykinio mokytojų pertekliaus problemos sprendimo bandymas – sulaukusių pensinio amžiaus mokytojų skatinimas atlaisvinti užimamas darbo vietas. Patvirtintas Lietuvos Respublikos valstybės 2015 metų biudžeto lėšų paskirstymo tvarkos aprašas numatė pedagogų išeitinėms kompensacijoms skirtas išlaidas. Išmokos turėjo būti skiriamos bendrojo ugdymo mokyklų pedagoginiams darbuotojams, įgijusiems teisę į visą senatvės pensiją. Atsižvelgiant į darbo stažą toje pačioje darbovietėje, išeitinė išmoka – nuo 2 iki 6 mėnesinių atlyginimų dydžio. Apraše iškeltos papildomos sąlygos išmokų skyrimui. Jos skiriamos tik tuo atveju, jei tokio pedagogo paliekamos mokyklos mokytojams, dirbantiems pagal tą pačią programą, mokantiems to paties dalyko: 1) didėja mokinių skaičius, tenkantis vienam mokytojui, ar 2) didėja vienam mokytojui tenkantis savaitės pedagoginių valandų skaičius; ar apskritai sumažėja pedagoginių darbuotojų skaičius. 2015 m. tokių išmokų fondai buvo skirta 1,7 mln. eurų. Vis dėlto savivaldybės nepanaudojo visų lėšų ir į biudžetą grąžino 112 tūkst. eurų, skirtų išmokoms pensinio amžiaus pedagogams, norintiems išeiti į užtarnautą poilsį. 2016 m. šis fondas padidintas beveik dvigubai. Tam iš viso skirta 3 milijonai 200 tūkstančių eurų.

Vienas realus mokytojų dalinio stygiaus problemos sprendimo pavyzdys – tikslinis pedagoginių studijų finansavimas. Savivaldybėms konkrečiai pagrindus mokytojų poreikį, numatyta skirti tikslines vietas pedagoginėms studijoms. Tikslines vietas gali gauti ne tik pirmakursiai, bet ir būsimieji absolventai – jeigu konkretaus specialisto mokyklai reikia jau artimiausiu metu. 2016 m. iš pedagoginėms studijoms preliminariai numatomų 320 vietų apie 130 vietų planuojama

skirti tiksliniu būdu. Šiuo būdu papildomai bus finansuojamas rengimas tų mokytojų, kurių poreikį deklaravo savivaldybės: tikslinių mokslų mokytojų, ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo, specialiųjų pedagogų.

Kitas pavyzdys – nuo 2008 m. Lietuvoje veikianti „Renkuosi mokyti!“ programa kaip alternatyvus mokytojų rengimo būdas. 2016 m. pradžioje jos mokymus buvo baigę 79 asmenys, dar 12 buvo pirmamečių dalyvių. „Renkuosi mokyti!“ dalyviai yra dirbę ir dirba mokytojais trečdalyje (21) Lietuvos savivaldybių. Jie užpildė įvairių mokomųjų dalykų mokytojų trūkumą. Pavyzdžiui, matematikos mokė 11 jaunų mokytojų, istorijos, pilietinio ugdymo – 11, anglų kalbos – 10, biologijos, chemijos – 9, lietuvių kalbos – 9 ir t. t.

Dar vienas pradėtas mokytojų dalinio stygiaus problemos sprendimo pavyzdys – Vilniaus universiteto (VU) siūlomi alternatyvūs pedagogų kvalifikacijos įgijimo būdai, kuriuos koordinuoja įsteigtas Pedagogikos centras. VU pedagogo kvalifikaciją gali įgyti bakalauro studijų studentai, pasirinkdami dvigubą bakalauro laipsnį suteikiančias gretutines pedagogikos studijas. O visi baigusieji bakalauro studijas gali rinktis vienerių metų trukmės laipsnio nesuteikiančią Mokyklos pedagogikos studijų programą. Pirmuoju atveju būsimieji pedagogai galės lankyti paskaitas pasirinkdami jas greta tikslinių studijų kaip laisvąjį dalyką, antruoju – pedagoginį išsilavinimą galės rinktis jau baigę bakalauro ar magistro studijas asmenys. VU duomenimis, 2015 m. pedagogo kvalifikaciją universitete įgijo 63 studentai, daugiausia – fizikos, matematikos ir informatikos, lietuvių ir rusų kalbų specialistų. Tais pačiais metais, pasirinkęs gretutines studijas, pedagogo laipsnio siekė 81 studentas, laipsnio nesuteikiančių studijų formą pasirinko 30 studentų.

MOKYTOJŲ PERTEKLIUS REGULIAVIMO GALIMYBĖS

Sumažinti santykinį mokytojų perteklių galima pagal atitiktį tam tikriems kriterijams atsisakius dalies mokytojų paslaugų dabartinėje darbo rinkoje. Apie suteiktą galimybę išeiti į pensiją atitinkamo amžiaus sulaukusiems mokytojams jau rašyta ankstesniame skyriuje. Kita su mokytojų amžiumi susijusi galimybė – priešpensinio amžiaus mokytojų skatinimas atlaisvinti darbo vietas. Išankstinės, t. y. nesulaukus įstatymais nustatyto amžiaus, pensijos įvedimo atveju sumažėtų bendras mokytojų skaičius. Atsisakiusių darbo mokytojų kontaktinės valandos galėtų atitekti kitiems mokytojams, todėl pastarųjų užimtumas ir atlygis taptų didesni. Išankstinis išleidimas į pensiją praktikuojamas daugelyje Europos šalių (Jungtinėje Karalystėje, Airijoje, Danijoje, Suomijoje ir kt.). Vienose šalyse į išankstinę pensiją galima išeiti tik likus ne daugiau kaip metams iki oficialaus pensinio amžiaus (Prancūzijoje – 65 metų moterims ir vyrams), kitoje – likus net dešimčiai metų iki oficialaus pensinio amžiaus (Airijoje – 66 metų moterims ir vyrams, Kroatijoje – 61 metų ir 3 mėnesių moterims, 65 metų vyrams, Kipre – 65 metų moterims ir vyrams, Lenkijoje – 60 metų ir 7 mėnesių moterims, 65 metų ir 7 mėnesių vyrams).

Kitas šios galimybės variantas – Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos siūlymas mokėti kompensacinę išmoką,

nutraukus pedagoginę veiklą ir turint atitinkamą profesinės veiklos stažą. Remtasi ne tik Lietuvos kūrybinių darbuotojų, turinčių atitinkamą kūrybinės veiklos stažą, pavyzdžiu. Panaši praktika taikoma Lenkijoje. Joje teisę gauti tam tikras kompensacines išmokas turi mokytojai, kurie yra sulaukę 55 metų (vyrams amžiaus riba nuosekliai ilginama, tuo priderinant prie didėjančio senatvės pensijos amžiaus), yra įgiję ne mažiau kaip 30 metų bendro stažo, iš jų ne mažiau kaip 20 metų dirbę pagal profesiją, ir yra visiškai nutraukę darbo santykius. Šios kompensacinės išmokos mokamos iki senatvės pensijos amžiaus sukakties.

Dar viena su amžiumi susijusi priemonė – vyresnio amžiaus mokytojų grupės galimybių dirbti mokykloje siaurimas, nustatant mažesnį darbo krūvį ar pan. Jau Pedagogų kvalifikacijos tobulinimo koncepcijos projekte buvo numatyta galimybė kelerius metus prieš pensiją pedagogams sumažinti pamokų krūvį, suteikiant jiems galimybę dirbti konsultantais, mentorais ir pan. Tada tai sukėlė nemenką pasipriešinimą, nes buvo suprasta kaip paprasčiausias darbo krūvio sumažinimas. Tačiau tinkamai materialiai aprūpinus tokį procesą, sukaupusių didelę patirtį pedagogų žinios ir gebėjimai praverstų ir atlaisvinant darbo vietas jaunesniems mokytojams.

Galimos kliūtys taikant amžiaus kriterijų:

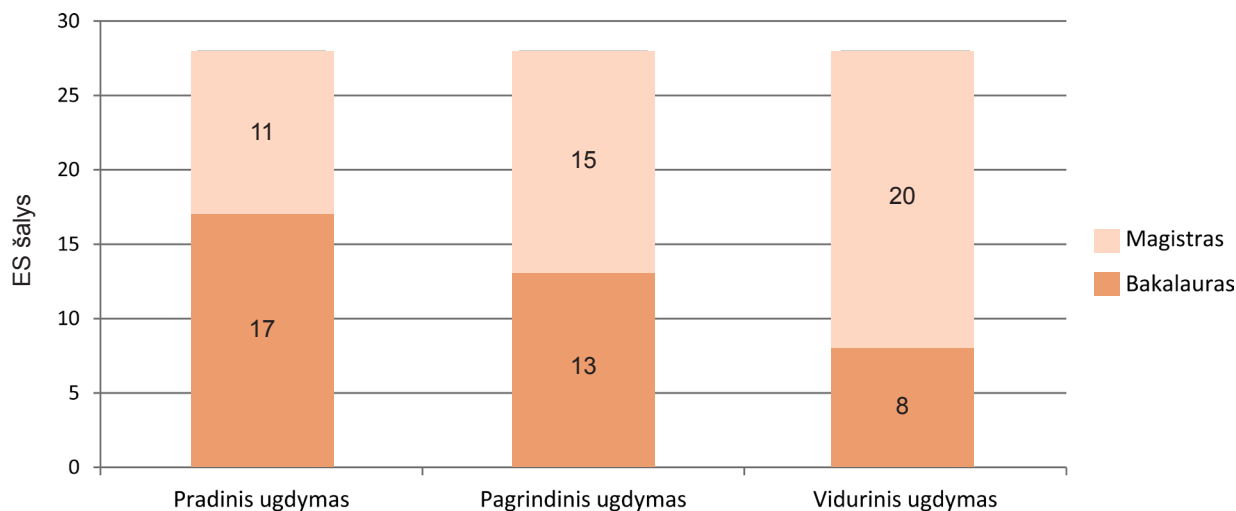
- LR Konstitucijoje ir įstatymuose yra įtvirtintos žmogaus teisės ir draudimas diskriminuoti pagal amžių. Darbo kodeksas nenumato galimybės nei atleisti darbuotojų pagal amžių, nei be svaraus pagrindo sumažinti darbo krūvį.
- Lietuvoje nėra juridškai sureguliuotas pedagogų išleidimas į išankstinę pensiją. Be to, išankstinių pensijų nustatymas pedagogams gali tapti nepageidaujamu precedentu ir kitų profesijų darbuotojams.
- Dėl mažų senatvės pensijų dalis pensinio amžiaus sulaukusių mokytojų renkasi dirbti, o ne nutraukti darbą. Tai liudija dalies 2015 m. darbą paliekančių pedagogų išėtinėms išmokoms numatytų lėšų nepanaudojimas ir grąžinimas į biudžetą.
- Visoms siūlomoms priemonėms reikia papildomų biudžeto finansinių išteklių.

Kitas kriterijus – **aukštesnių kvalifikacinių reikalavimų** mokytojams nustatymas. Jie iš ugdymo įstaigų išstumtų neatitinkančius minimalių kvalifikacinių reikalavimų pedagogus. Vienas iš formalių kriterijų – išsilavinimas (8 pav.). Pavyzdžiui, bendrą mokytojų skaičių sumažintų reikalavimas, kad gimnazijoje arba vidurinio ugdymo mokyklose dirbtų tik magistro laipsnį turintys pedagogai.

Kaimyninėse Estijoje ir Lenkijoje bent jau vidurinio ugdymo mokytojams nustatytas reikalavimas turėti magistro laipsnį. Lietuvoje šis reikalavimas yra mažesnis – pakanka bakalauro laipsnio. Apie norus kiek pakelti išsilavinimo kartelę Lietuvoje kalbama jau senokai. Ši mintis svarstyta 2009 m.

finansinės krizės kontekste, kai į mokyklas iš kitų ūkio sektorių grįžo bazinį pedagogo išsilavinimą turinčių žmoniai. Tie svarstymai taip ir liko idėjomis. Atvirksčiai, kai jau darėsi aišku, kad pedagogų skaičius šalyje neatitinka nuolat mažėjančio mokinių skaičiaus, 2013 m. priimtas sprendimas pakeisti Kvalifikacinių reikalavimų aprašo 16 punktą, pagal kurį būtų neleista nuo tų metų rugsėjo 1 d. dirbti mokytojams, nebaisiems mokomąjį dalyką atitinkančių programų. Žvelgiant kitu aspektu, 2014–2015 m. m. Lietuvos gimnazijose dar dirbo 1,6 proc. einančių pagrindines pareigas ir neturinčių aukštojo išsilavinimo mokytojų. Vidurinėse mokyklose jų dalis buvo kiek didesnė – 2,7 proc.

8 pav. ES valstybėse mokytojams, dirbantiems skirtingose ugdymo pakopose, nustatytas minimalus akademinis laipsnis

Duomenų šaltinis: EURYDICE, 2013

Galimos kliūtys taikant išsilavinimo kriterijų:

- Kyla tam tikras teisės akto „galiojimo atgal“ precedentas su visomis neigiamomis pasekmėmis.
- Sunku pedagogus diferencijuoti tose ugdymosi įstaigose, kuriose mokymas vyksta pagal dvi programas – pagrindinio ir vidurinio ugdymo.

Dar vienas galimas sprendimo būdas – su **veiklos rezultatais susijusios atestacijos** įvedimas. Įdomu, kad dar 2008 m. vykdyto tyrimo metu kiek daugiau nei ketvirtadalis Europos šalių pagrindinio ugdymo mokytojų manė, kad jų mokykloje mokytojai gali būti atleisti iš darbo dėl prastų veiklos rezultatų. Labai nedaug (mažiau kaip 15 proc.)

taip manančių mokytojų buvo Airijoje, Austrijoje, Slovėnijoje, Norvegijoje ir Turkijoje. Lietuvoje taip galvojo maždaug 60 proc. pagrindinio ugdymo pakopos mokytojų. Europos kontekste griežtesnė buvo tik Bulgarijos mokytojų nuomonė. Taigi, Lietuvos mokytojai yra pasiruošę būti vertinami pagal jų ugdomosios veiklos rezultatus.

Galimos kliūtys taikant atestacijos kriterijų:

- Atestacija pagal veiklos rezultatus galėtų dar labiau sustiprinti dabar paplitusią lenktyniavimo pagal formalius rezultatus tradiciją.
- Sunku pamatuoti mokytojo veiklos rezultatus, nes Lietuvoje nėra sukurtos tikslios mokyklos ar paskiro mokytojo suriškiamos pridėtinės vertės matavimo sistemos.

Trečioji kryptis susijusi su **darbo vietų** turintiems pedagoginį išsilavinimą asmenims **plėtra**. Pavyzdžiui, mokytojų padėjėjų institucijos diegimas mokyklose padėtų spręsti mokytojų pertekliaus ir kartu jaunųjų specialistų įdarbinimo mokyklose problemą. Kvalifikuoti specialistai, teikiantys intensyvią individualią pagalbą arba padedantys mažoms mokinių grupelėms, gali veiksmingai padėti mokytojams dirbti su mokiniais, turinčiais bendrųjų mokymosi sunkumų. Kartu tokie specialistai semtųsi ugdomojo darbo patirties. Kai kurių šalių mokyklos įdarbina įvairių sričių specialistus, padedančius mokytojams. Pavyzdžiui, Ispanijos mokyklose dirba kompensuojamojo ugdomojo mokytojai. Jie padeda palankių sąlygų neturintiems, tam tikrose teritorijose gyvenantiems arba vėliau negu bendraamžiai pradėjusiems mokytis Ispanijos švietimo sistemoje mokiniams. Maltos mokyklose dirba papildomi pedagogai, padedantys mokytojams nustatyti mokinius, kurie nepasiekia pažangos mokymuisi pagrindinių dalykų. Jungtinės Karalystės (Anglijos, Velso ir Šiaurės Airijos) mokyklų pedagogams padeda mokymosi mentorai. Jie skatina prasčiau besimokančius mokinius, padeda jiems įveikti mokymosi sunkumus.

Galima būtų svarstyti ir šiek tiek modifikuotą versiją. Pavyzdžiui, Lenkijos mokyklose dirbantys mokymo metodikos patarėjai padeda mokytojams tobulinti profesinę kvalifikaciją mokymo rezultatų planavimo ir vertinimo, ugdymo turinio ir mokomosios medžiagos parinkimo arba kūrimo, mokymo metodų gerinimo ir naujovių diegimo srityse. Italijos mokyklos gali savarankiškai nuspręsti, ar taikyti mentorystės sistemą.

Mokytojų darbo vietų skaičių galima padidinti plečiant suaugusiųjų formaliojo ir neformaliojo švietimo galimybes. Lietuvoje siekiama sukurti ir išplėtoti darnią suaugusiųjų švietimo sistemą, mokymąsi visą gyvenimą labiau suderinti su dabartiniais asmens, visuomenės, ūkio poreikiais. Vyriausybė jau priėmė ŠMM parengtą naują Neformaliojo suaugusiųjų švietimo ir tęstinio mokymosi 2016–2023 metų plėtros programą. Savivaldybės, ištyrusios poreikius, turėtų pasiūlyti konkrečias suaugusiųjų švietimo formas regionuose. Mokymosi visą gyvenimą paslaugos ypač aktualios mažesniuose miesteliuose ir kaimuose. Taigi, papildę savo turimas kompetencijas andragogine kompetencija, neįdarbinti ar ne visu etatu įdarbinti bendrojo ugdomojo pedagogai galėtų rasti sau tinkamą veiklos sritį.

Galima kliūtis taikant darbo vietų plėtros kriterijų:

- Kuriant naujas darbo vietas, pedagogams įgyjant papildomų kompetencijų prireikia papildomų biudžeto finansinių išteklių.

Ketvirtoji sprendimų kryptis – mokinių skaičiaus klasėse mažinimas. Mokinių skaičiaus klasėje vidurkis per dešimt metų (nuo 2004–2005 m. m. iki 2014–2015 m. m.) nukrito nuo 22,3 mokinio klasės komplekte iki 19,7 mokinio. Suprantama, kad maksimalaus leidžiamo mokinių skaičiaus klasėje mažinimas turėtų būti įgyvendinamas tik didesnėse mokyklose – tose, kur dabar šis vidurkis gerokai viršija bendrą

šalies vidurkį. Ši mokytojų perteklių mažinanti priemonė sumažintų ir taip palyginti nedidelį vienam mokytojui tenkančių mokinių skaičių. Tačiau ji galbūt dar pakeltų ugdomosi kokybę pirmiausia didesnėse miestų mokyklose, kurios dabar priverstos vadovautis maksimaliai leidžiamomis mokinių skaičiaus klasėje normomis.

Galimos kliūtys taikant mokinių skaičiaus klasėje mažinimo kriterijų:

- Ypač didelių biudžeto papildomų finansinių išteklių reikalaujanti priemonė.
- Galimai dar labiau padidina mokinių atrankos pagal gabumus, rezultatus polinkį.
- Nekeičiant esminių finansavimo principų, pablogina dabar didesnių mokyklų finansinę padėtį.

KITŲ ŠALIŲ PATIRTIS SPRENDŽIANT MOKYTOJŲ STYGIŲ REGULIAVIMĄ

Jau minėta, kad pastaraisiais metais pastebimas santykinis – pasireiškiantis tam tikrų specialybių arba kai kuriose savivaldybėse – mokytojų stygius. Jei iš tikro pradės pildytis įvairiose prognozėse pateiktas scenarijus, tai santykinis mokytojų stygius gali ateityje virsti absoliučiu. Kad taip nevyktų, LR ŠMM jau pradėjo taikyti įvairias jau aptartas priemones. Be to, viešai diskutacijai paskelbtas projektas „Pedagogų rengimo, skyrimo, kvalifikacijos, veiklos vertinimo, atestacijos ir kvalifikacijos tobulinimo sistemos kaitos kryptys“, kuriame galima rasti ir daug mokytojo profesiją rinkti skatinančių priemonių³.

Ne viena Europos valstybė (Jungtinė Karalystė, Vokietija, Nyderlandai ir kt.) su realiu mokytojų stygiumi susidūrė jau anksčiau. Jose buvo pradėtos taikyti priemonės, leidusios sušvelninti mokytojų stygiaus problemą. Toliau pateikiame platesnį šių būdų sąrašą, kuris gali būti naudingas sprendžiant mokytojų stygiaus klausimus Lietuvoje artimesnėje ar tolesnėje ateityje.

Pats paprasčiausias būdas – jau minėtas **tikslinis pedagoginių studijų finansavimas**. Jis skiriamas valstybei būtinoms, bet tarp stojančiųjų nepopuliarioms specialybėms. Stojančiuosius per bendrąjį priėmimą taip finansuojamoms studijoms atsirenka pati aukštoji mokykla. Tikslinę studijų vietą gavęs studentas po studijų turi sutartyje apibrėžtą laiką atidirbti pagal įgytą specialybę.

Kitas būdas – Estijoje naudojamas tam tikrų kvalifikacinių **reikalavimų būsimiems mokytojams** netaikymas. Taip galima į švietimo studijų grupės programas pritraukti talentingų ir gabių studentų. Estijoje įteisintos galimybės be konkurso stoti į švietimo krypties studijų programas ypač gerai baigusiems mokyklą ir nacionalinių dalykinių olimpiadų nugalėtojams, taip pat – asmenims, dirbantiems ar dirbusiems to dalyko, kurio studijas renkasi, mokytoju. Be to, nors įstatymu ribojama galimybė įgyti valstybės finansuojamą antrą to paties akademinio lygio universitetinį išsilavinimą, tačiau potencialiems mokytojams (jais dirbantiems ar išreiškusiems neabejotiną ketinimą dirbti) leidžiama teikti prašymus studijuoti mokytojų rengimo programose Atvirajame universitete. Tai leidžia įgyti profesijai privalomą išsilavinimą jo neturintiems, ypač – kaimo vietovių mokytojams.

Dar viena galimybė užpildyti spragas mokyklose – **alternatyvių pedagogų rengimo būdų** skatinimas. Tokie būdai įgyti pedagogo kvalifikaciją būna lankstūs, studijos trunka trumpiau. Pavyzdžiui, Švedijoje turintys profesinės kitų sričių patirties asmenys gali tapti mokytojais, jei baigia papildomą mokytojų rengimo programą. Be to, siūloma speciali papildoma mokymo programa, leidžianti užsienio šalių mokytojams persikvalifikuoti ir dirbti mokytojais. Liuksemburge būsimieji pagrindinio ir vidurinio ugdymo mokytojai gali dalyvauti darbo vietoje vykstančiuose mokymuose. Sėkmingai baigę šią programą ir gavę teigiamą mokyklos direktoriaus įvertinimą, šie specialistai gali sudaryti nuolatinę darbo su-

tartį. Nyderlanduose neprofilinę pedagogikos kaip mokomojo dalyko programą baigę universitetų studentai įgyja ribotą mokytojo kvalifikaciją – jie gali mokyti pagrindinio ugdymo pakopos mokinius. Įgiję aukštąjį išsilavinimą asmenys gali pasinaudoti vadinamuoju „šoniniu įėjimu“ – įsidarbinti mokytojais pagal terminuotąją sutartį daugiausia dvejus metus, kartu gaudami reikiamą pagalbą ir baigdami mokymus. Paskui jiems suteikiama visas teises užtikrinanti mokytojo kvalifikacija. Tiesioginio mokymo mokykloje programa vykdoma Jungtinėje Karalystėje (Anglijoje). Ją gali pasirinkti aukštųjų mokyklų absolventai, turintys bent trejų metų darbo patirtį. Šie mokytojai baigia individualius mokymus ir kartu gauna reikiamą savo mokyklos pagalbą, kad galėtų įgyti kvalifikuoto mokytojo statusą.

Jungtinėje Karalystėje, Nyderlanduose, Estijoje yra dar vienas būdas tapti mokytoju – privataus labdaringo judėjimo įgyvendinama programa „Pirmiausia mokyk“ (angl. „Teach First“). Pagrindinis tikslas – neturintuose palankių sąlygų vietovėse įdarbinti mokytojais geriausius įvairių sričių aukštųjų mokyklų absolventus. Inicijatyva „Pirmiausia mokyk“ veikia jau daugiau kaip 10 metų, o dabar pamažu įgyvendinama ir kitose Europos šalyse, taip pat – ir Lietuvoje. Mūsų šalyje į kiekvieną „Renkuosi mokyti!“ mokytojų atranką registruojasi per 400 kandidatų: 2012 m. – 410, 2013 m. – 450, 2015 m. – 478. Tai paneigia mitą, kad mokytojo profesija tarp jaunimo yra nepopuliari. Beje, „Renkuosi mokyti!“ nėra tik pavyzdinė trumpalaikė ar imitacinė programa – po dvejų metų dirbti mokyklose yra likę 80 proc. programos dalyvių. Alternatyviu pedagogo kvalifikacijos įgijimo būdu Lietuvoje galima laikyti ir jau minėtus Vilniaus universiteto vykdomus žingsnius.

Į ilgą perspektyvą orientuotas dar vienas iš galimų sprendimo būdų – naujo mokytojų rengimo modelio, greta jau esamų, įgyvendinimas. Toliau aprašomas modelis Norvegijoje egzistuoja kaip ilgametė tradicija. Remiantis norvegišku pavyzdžiu, šalia ikimokyklinio, priešmokyklinio, pradinio ugdymo mokytojų rengimo galima pereiti ir prie pagrindinio ugdymo mokytojų rengimo. T. y. daugumos universitetinių švietimo srities studijų programų tikslas būtų parengti ne konkretaus dalyko mokytoją, bet mokytoją apskritai. Tai nėra tolygu dabar veikiančiam dvigubų specialybių mokytojų rengimui. Pastarųjų metų statistikos duomenimis, tokių studijų programų stojantieji nesirenka. Be to, dvigubos specialybės mokytojo studijos vis vien negalės garantuoti pakankamo darbo krūvio mažakomplektėse mokyklose.

Pagrindinio ugdymo mokytojo didesnę studijų pradžios dalį galėtų sudaryti bendrojo raštingumo ir įvairių pedagoginių kompetencijų ugdymasis. Ir tik antroje studijų dalyje toks studentas rinktųsi dviejų, trijų, keturių dalykų ir jų metodikų studijas. Taip pasirengęs mokytojas pagrindinėje mokykloje galėtų mokyti visų tam tikro ugdymo bloko ar net skirtingų blokų dalykus. Tada būtų paneigtas senas posakis, kad pradinių klasių mokytojai moko vaiką, o aukštesniųjų klasių

³ <http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/Kaitos%20kryptys%202016%20galut.pdf>

mokytojai moko dalyko – matematikos, istorijos, fizikos ir t. t. Toks pasirengimas leistų pagal poreikį palyginti lengvai savarankiškai įgyti vis naujų dalykų mokymo pagal pagrindinio ugdymo programas pagrindus. Taip būsimieji mokytojai įgytų daugiau galimybių turėti visą darbo krūvį vienoje, nors ir nedidelėje mokykloje. Toliau sekant minimu pavyzdžiu, vidurinio ugdymo pakopoje, kur yra didesnė specializacija, tektų įvesti minimalų reikalavimą – turėti nors magistro

laipsnio diplomą. Šis galėtų būti įgyjamas konkretaus dalyko nuosekliųjų studijų būdu po bakalauro laipsnį suteikiančių mokytojo studijų.

Tiesa, pastaraisiais metais ir Norvegijoje pradedamas jausti mokytojų stygius. Pagrindine problema yra ne tiek pats mokytojų rengimo modelis, kiek didelis šias studijas pasirinkusių nubyrėjimo procentas.

Galimos kliūtys taikant būdus mokytojų stygiui pašalinti:

- Suteikiant tam tikras privilegijas (stojimas į aukštąją mokyklą ne konkurso tvarka, įprastų kvalifikacinių sąlygų netaikymas) vienos asmenų grupėms ar ribojant įprastines normas kitoms grupėms, visada atsiranda pavojus diskriminuoti, susiaurinti teises ar supriešinti kai kurias grupes.
- Įvairiais būdais pritraukus motyvuotus studentus į dabar nepopuliaras ŠUSK specialybes, problemos sprendimo laikinumą gali lemti maži darbo krūviai, nepakankami atlyginimai.
- Pereinant prie mokytojų naujų rengimo modelių įgyvendinimo reikia atlikti pokyčius aukštojo mokslo sistemoje, nemenkas struktūrinės pertvarkos konkrečiose pedagogus rengiančiose aukštosiose mokyklose.
- Perėjus prie mokytojo apskritai rengimo visuomenėje gali kilti abejonių dėl pakankamo mokytojų kompetencijų lygio.

KOMPLEKSINIS REGULIAVIMAS – POŽIŪRIO KEITIMAS

Apskritai atskiromis smulkiomis priemonėmis vykdomas tiesioginis reguliavimas didelės įtakos reikiamam mokytojų skaičiui užtikrinti ateityje neturi. Daugelis priemonių gali duoti tik trumpalaikius padėties gerėjimo rezultatus. Jos nesprendžia problemos iš esmės.

Norint išvengti mokytojų stygiaus, pagrindinė kryptis – mokytojo profesijos patrauklumo didinimas. Profesijos patrauklumą, prestižą lemia daugybė veiksnių. Dažnai yra minimi materialūs veiksniai, visų pirma – atlyginimas. Nors mokytojų darbo užmokesčio dydis ir dabar nėra minimalus, tačiau nelaikomas ir pakankamai dideliu Lietuvoje. Vis dėlto ne tik atlyginimas lemia mokytojo profesijos prestižą. Jis susijęs su mokyklos kaip mokymosi aplinkos prestižu ir valstybės pastangomis užtikrinti tą prestižą. Šiuolaikinės ugdymosi erdvės, aprūpintos modernia ugdymąsi motyvuojančia įranga, būtų reikšmingas žings-

nis, keičiantis dar nuo XIX a. vyraujančią nuostatą laikyti mokytoją standartinėse erdvėse standartines operacijas metai iš metų taikančiu amatininku. Deramai organizuota ir saugi erdvė – privaloma sąlyga išlaisvinti mokytojo asmenybę.

Dar svarbesnė veiksnių grupė yra susijusi su lengvai nepačiuopiamais dvasiniais dalykais. Labai svarbus yra mokslo ir žinių geras vardas. Jeigu mokslo žinios neturės gero vardo, tai jas teikiantis asmuo nebus pakankamai vertinamas ir gerbiamas. Pasitikėjimas mokytoju, t. y. atsisakymas reglamentuoti kiekvieną jo žingsnį, taikomus darbo būdus ir priemones, lygiai kaip asmeninės atsakomybės už ugdymosi rezultatus plačiąja prasme (ne tik testus ar egzaminus) suteikimas geriau, nei įvairūs kontrolės mechanizmai užtikrintų paties mokytojo orumą, savigarbą, norą tobulėti.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

1. Bendrojo priėmimo į Lietuvos aukštąsias mokyklas 2015 m. apžvalga. MOSTA.
2. Ciunel I. Mokytojų poreikio tyrimas: magistro baigiamasis darbas. Vilnius, 2015.
3. Dėl pedagogų kvalifikacijos tobulinimo koncepcijos tvirtinimo (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro patvirtinta 2012 m. gegužės 30 d. įsakymu Nr. V-899).
4. Dėl švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 29 d. įsakymo Nr. V-1485 „Dėl švietimo ir mokslo ministro 2005 m. kovo 29 d. įsakymo Nr. 506 „Dėl kvalifikacinių reikalavimų mokytojams, dirbantiems pagal ikimokyklinio, priešmokyklinio, neformaliojo vaikų švietimo, pradinio, pagrindinio, vidurinio, specialiojo ugdymo ir profesinio mokymo programas, aprašo tvirtinimo“ pakeitimo“ pakeitimo (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro patvirtinta 2013 m. liepos 3 d. įsakymu Nr. V-619).
5. Lietuvos Respublikos 2015 metų valstybės biudžeto lėšų, skirtų išlaidoms, susijusioms su pedagoginių darbuotojų skaičiaus optimizavimu, apmokėti, paskirstymo tvarkos aprašas (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro patvirtinta 2015 m. balandžio 9 d. įsakymu Nr. V-323).
6. Lietuvos Respublikos Seimo rezoliucija „Dėl pedagogų rengimo politikos“ (2015 m. gegužės 5 d. Nr. XII-1664).
7. Merkys G., Balčiūnas S. Bendrojo lavinimo mokyklos mokytojų poreikio prognozė. Tyrimo ataskaita, 2008.
8. Merkys G., Urbonaitė-Šlyžiuvienė D., Balčiūnas S., Jonušaitė S., Andriuskaitė S., Misiovič J., Jatkauskas K. Mokytojų poreikio prognozė. Tyrimo ataskaita, 2006.
9. Pagrindiniai duomenys apie Europos mokytojus ir mokyklų vadovus. Eurydice, 2013.
10. Programos „Renkuosi mokyti!“ vadovės Gabrielės Characiejienės informacija.
11. Structure and content of initial teacher education courses – Estonia [https://www.european-agency.org/agency-projects/Teacher-Education-for-Inclusion/country-info/estonia/structure-and-content-of-initial-teacher-education-courses].
12. Petkus T., Karaliun I. Mokytojų poreikio tyrimas. Lietuvos matematikų draugijos darbai, ser. B., t. 55, 2014, p. 100–104.
13. The Teaching Profession in Europe. Practices, Perceptions, and Policies. Eurydice report, 2015.
14. https://www.european-agency.org/sites/default/files/Teacher-Training-in-Norway.pdf
15. http://www.smm.lt/web/lt/pranesimai_spaudai/naujienos_1/busimu-pedagogu-studijomstikslinis-finansavimas
16. http://www.pedagogika.vu.lt/
17. https://www.smm.lt/uploads/documents/veikla/ministerija_ir_profsajungos/mokytojai-ismokos%20iki%20senatves%20pensijos.pdf
18. http://www.smm.lt/web/lt/pranesimai_spaudai/naujienos_1/savivaldybes-nepanaudojo-lesu-skirtu-pedagogams-norintiems-iseiti-i-uztarnauta-poilsi-
19. http://www.smm.lt/web/lt/pranesimai_spaudai/naujienos_1/dauges-galimybiu-mokytis-suaugusiesiems-ypac-mazes-niuose-miesteliuose

ŠVIETIMO PROBLEMOS ANALIZĖ – Švietimo ir mokslo ministerijos leidinių serija, skirta politikams, savivaldybių švietimo padalinių specialistams ir plačiajai visuomenei, nušviečianti kylančias ir sprendžiamas švietimo problemas. Serijoje „Švietimo problemos analizė“ pateikiama glausta, konkreti ir aktuali švietimo sistemos funkcionavimo problemų analizė. Leidiniai skelbiami internete adresais: <http://www.smm.lt/web/lt/teisesaktai/tyrimai-ir-analizes/svietimo-problemos-analizes/2012-metu>; <http://www.sac.smm.lt/index.php?id=36>.

Pasiūlymus, pastabas ar komentarus prašome siųsti Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginių programų skyriaus vedėjui Ričardui Ališauskui (el. p. ricardas.alisauskas@smm.lt).

Autorius, norinčius publikuoti savo parengtas analizes serijoje serijoje „Švietimo problemos analizė“, prašome kreiptis į Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginių programų skyriaus vyriausiąją specialistę Jūratę Vosilytę-Abromaitienę (el. p. jurate.vosilyte-abromaitiene@smm.lt, tel. (8 5) 219 1121).

Analizę parengė Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūros Švietimo politikos analizės skyriaus I. e. p. vedėjas Evaldas Bakonis.

Konsultavo: Teresa Aidukienė, ŠMM Mokymosi visą gyvenimą departamento Pedagogų veiklos skyriaus vyriausioji specialistė; Vilma Bačkiūtė, ŠMM Mokymosi visą gyvenimą departamento Pedagogų veiklos skyriaus vedėja; Liucija Jasiukevičienė, ŠMM Studijų, mokslo ir technologijų departamento Studijų skyriaus vyriausioji specialistė; Audronė Razmantienė, ŠMM Mokymosi visą gyvenimą departamento Pedagogų veiklos skyriaus vyriausioji specialistė.

MOKYTOJŲ SKAIČIUS: PERTEKLIUS AR TRŪKUMAS?

Redaktorė *Nijolė Šorienė*
Maketavo *Valdas Daraškevičius*

2016-09-21. Tir. 1 500 egz.

Išleido Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos
Švietimo aprūpinimo centras, Geležinio Vilko g. 12, 03163 Vilnius
Spausdino UAB „Smiltainis ir Ko“, Šiaurės g. 37, 11107 Vilnius